

STROOM 5 PARTICIPATIE-ONDERWIJS

Hans Vergeer

1 ACHTER DE KASSA

Nederland is een jeugdig land: er lopen een kleine miljoen jongeren tussen de 14 en de 18 rond. Wij, de leerkrachten moedertaalonderwijs, kennen ongeveer de helft van hen. De andere helft (om precies te zijn 450.000) volgt geen enkele vorm van dagonderwijs meer. Deze groep wordt meestal werkende jongeren genoemd. Een meerderheid (ruim drie-kwart) van hen volgt geen enkele vorm van onderwijs; slechts 100.000 (22%) volgen een of andere vorm van parttime-onderwijs.

De groep van werkende jongeren is ook onderwijskundig gezien een vergeten groep. Wij kennen ze niet: we zien ze slechts achter de kassa's van mensenvriend A.H., als knechtje van de huisschilder om de hoek of werkeloos slenterend op straat. Het deel dat in bedrijven werkt, blijft voor onze ogen achter de fabrieksmuren verborgen. Voorzover we in het basisonderwijs werkzaam zijn, hebben we ze gezien als de domsten van de klas, degenen die er achter in het lokaal maar wat bijhingen omdat ze het nooit konden bijslaffen. Tijdens het VON-kongres kwamen ze eens op de eerste plaats te zitten.

Sinds een jaar of vijf zijn de werkende jongeren en hun problematiek ontdekt en besteden de nieuwsmidia aandacht aan hen. Netty Rosenfeld schreef een handleiding voor televisiemakers om de weg te vinden in het werkende jongeren labyrint (Ze bestaan echt . . .) en Brandpunt bracht ze op het scherm, waardoor heel Nederland zag dat ze niet konden diskussiëren. Aan hun situatie sleutelen overheid en vakbeweging, maar er is nog weinig wezenlijks veranderd.

Hoe is die situatie? Laten we eens wat zaken op een rijtje zetten.

De woonomstandigheden zijn over het algemeen aan de matige kant. De huizen in arbeidersbuurten zijn slecht en te klein, waardoor de jongeren niet over een eigen kamer kunnen beschikken, waar ze zich kunnen terugtrekken en zich op hun gemak aan een studie kunnen wijden. Buiten straten zonder groen en plantsoentjes zo groot als een zakdoek.

De opleiding van hun ouders bestaat meestal uit niet meer dan een lagere school. Dat betekent dat de stimulans voor hun kinderen om onderwijs te volgen klein zal zijn en bovendien dat zij hun kinderen bij het huiswerk geen hulp kunnen bieden. Hun ouders zitten in de laagste inkomensschalen zonder de kans hoger op te komen. Ze hebben immers geen diploma's en alleen als je een HBO-diploma op zak hebt, krijg je de kans je inkomen door eigen prestaties te beïnvloeden. Daarzonder blijf je in beperkte schalen gevangen zitten. Zo fungeren de ouders als het uitzichtloze toekomstbeeld van de jongeren.

Het inkomen wordt voor een groot deel besteed aan duurzame gebruiksartikelen. Voor lidmaatschappen van verenigingen, abonnementen op dag- en weekbladen, boeken en andere typische kultuurgoederen is nauwelijks geld beschikbaar. De vrije tijd is voor de televisie en niet voor het lezen.

Onderwijs hebben werkende jongeren per definitie weinig genoten: basisschool, daarna misschien enkele jaren AVO, LBO of huishoudschool. Daardoor blijven hun kansen op de arbeidsmarkt minimaal en vormen zij in tijden van economische achteruitgang de zwakste groep. Ontslagen worden zij als eersten.

Een van de oorzaken van hun falen op school (of faalt de school door hen?) is het taalprobleem. Bernstein analyseerde het verschil in taalgebruik tussen de arbeidersklasse en de middenklasse. De werkende jongeren leerden thuis de arbeiderstaal en werden op school gedwongen zich aan de taal van de middenklasse aan te passen. Als dat mislukt, vallen ze af, dus geen diploma's, dus de slechtsbetaalde banen. Zo werkt taalgebruik als selectie (diskriminatie?) middel.

Inmiddels is er kritiek op de onderzoeken van Bernstein gekomen. Hij ging uit van de standaardtaal en paste die normen toe op andere taalregisters, geen ideale wijze van onderzoek. Waarschijnlijk daardoor kwam hij tot de foute konklusie, dat zogenaamde taalarmen het onderwerp van gesprek niet konden vasthouden. Labov korregeerde zijn onderzoeken en vond voor het neger-Engels van Harlem een eigen, maar andere logische konstruktie. Tegen Bernstein pleit verder, dat de op zijn werk gebaseerde kompensatieprogramma van Breiter en Engelman mislukten. Het lijkt erop dat we het verschil in waardering tussen arbeiderstaal en middenklassetaal moeten proberen uit te wissen.

Werkende jongeren hebben nauwelijk onderwijs genoten, omdat het bestaande onderwijssysteem niet geschikt voor hen is. Daarom wordt er voor hen een nieuw onderwijs-type ontworpen: het participatie-onderwijs.

2 MIJN WERKEN IS LEREN, MIJN LEREN IS WERKEN

Over de term participatie-onderwijs bestaat nog veel onduidelijkheid. Hij duikt voor het eerst op in het rapport van de kommissie 'Vorming en onderwijs leerplichtige jeugd', dat op 26 september 1969 aan de toenmalige staatssekretaris Grosheide werd aangeboden. Deze kommissie - naar haar voorzitter kommissie-Lievegoed genoemd - bracht advies uit over de vormgeving en de invoering van een wettelijke verplichting tot het volgen van niet-volledig dagonderwijs of het deelnemen aan vormingswerk.

De opvattingen van onder andere deze kommissie werden verwerkt in de 'beleidsnota inzake onderwijs- en arbeidsmaatregelen voor werkende jongeren', die in september 1970 door het parlement is aanvaard als uitgangspunt voor het te voeren beleid. Op dat moment ontbrandde de strijd over de invoering en verwezenlijking van het participatie-onderwijs. Recht tegenover elkaar kwamen werkgevers en vakverenigingen te staan, die ieder verschillende belangen bij de werkende jongeren hebben.

Wat moet participatie-onderwijs nu eigenlijk betekenen? Het moet een nieuwe vorm van onderwijs worden voor 15- tot 18-jarigen, een onderwijsvorm waarin het schoolse leren voor een belangrijk deel plaatsmaakt voor het leren in de praktijk. Om dit leren in de praktijk mogelijk te maken zal het participatie-onderwijs moeten bestaan uit een schoolkomponent en een maatschappijkomponent, die 'gezamenlijk en in onderlinge wisselwerking een harmonische onderwijsleersituatie opleveren'.

De schoolkomponent zal worden verzorgd door nieuw te vormen centra voor opleiding en vorming; deze behoren te ontstaan door een op integratie uitlopende samenwerking

tussen het beroepsbegeleidend onderwijs en het vormingswerk voor werkende jongeren. De maatschappijkomponent zal voornamelijk bestaan uit 'een plaats in het arbeidsleven', een plaats die echter allereerst een onderwijskundige functie behoort te hebben. Het leren in de praktijk betekent niet alleen het leren uitoefenen van een functie of een beroep, maar ook het leren functioneren als mens buiten de strikt technische eisen van functie of beroep om. De pedagogisch/didactische verbinding tussen school- en maatschappijkomponent komt tot stand in de 'begeleidende vorming', die wordt verzorgd binnen de schoolkomponent en die de ervaringen van de jongeren als aangrijpingspunt heeft.

Het participatie-onderwijs dient zich te ontwikkelen tot een aan andere vormen van voortgezet onderwijs gelijkwaardig alternatief. Het zal dan ook een volwaardige plaats in de onderwijsstructuur moeten krijgen als volledig dagonderwijs voor 15-18-jarigen. Het zal een algemeen karakter moeten hebben en door middel van een interne differentiatie aansluiten op de behoeften, interesses en bekwaamheden van de praktisch ingestelde jongeren.

Participatie-onderwijs: in 1980 moet het er zijn. Om zover te komen is het volgende tijdschema opgesteld:

- 1971-1975 ontwikkeling nieuwe part-time onderwijs in een aantal eksperimentele streekcentra en de eerste ontwikkeling van de maatschappijkomponent.
- 1975 wettelijke regeling part-time onderwijs nieuwe stijl
- 1975-1980 spreiding part-time onderwijs over het hele land en verdere ontwikkeling van de maatschappijkomponent
- 1980 invoering van het participatie-onderwijs als volledig en volwaardig dagonderwijs.

In de periode tot 1980 zal de huidige partiële leerplicht voor jongeren moeten worden uitgebreid tot een volledige twaalfjarige leerplicht (dat wil zeggen tot het 18e jaar). Op dit moment zijn we bezig met het geharrewar rond de invoering van de tweede leerplichtdag voor 15-jarigen.

Tot zover de droge letter van de wet; laten we nu eens zien wat ervan in de praktijk terecht komt.

3 NA DE DOES VAN THEORIE IN HET ZWEMBAD VAN DE PRAKTIJK

De Groene School in Amsterdam is een eksperimenteschool, een van de acht eksperimenten die het participatie-onderwijs op poten moeten zetten. Hij onderscheidt zich van de andere eksperimenten, die bijna allemaal samenvoegingen zijn van vormingswerk en beroepsschool, doordat hij zich niet beperkt tot leerlingen die uit het part-time vormingswerk of van de beroepsscholen komen. Daarmee gaat hij tegen de wens van de minister in.

Direkteur F. Herrman ziet een groot gevaar in deze selectie van leerlingen 'Als je je richt op een beperkte groep word je een restschool. Daarmee wordt de werkende jongeren onrecht aangedaan. Ze krijgen nu al een bepaald stempel opgedrukt. Neem het werk waarvoor ze in aanmerking komen en het inkomen dat daaraan is verbonden. Als straks de leerplicht tot achttien jaar een feit is, zul je de jongeren tussen de 15 en de 18 jaar een geheel nieuw onderwijs moeten bieden. Bied je ze hetzelfde onderwijs,

dan blijven ze in het verdomhoekje. Dan blijven ze het kneusje'.

Hoe gaat het er nu toe op de Groene School? Het volledige weekprogramma bestaat uit drie dagen op school en twee dagen stage. De stageplaatsen worden zo gekozen dat de leerlingen in aanraking komen met verschillende aspecten van het werkende leven. Ze duren niet langer dan acht weken en omvatten dus zestien dagen in totaal. Door deze stages krijgen de leerlingen de kans na te gaan wat ze precies willen. Elke week worden de ervaringen in de stage met de groepsbegeleider doorgesproken.

Het doel van de stages is in eerste instantie verkenning en kan pas in een later stadium worden gericht op een studie of beroepsopleiding. Daarbij helpt een intensieve begeleiding van de staf, die er niet op is gericht dat er veel geleerd moet worden. Is de keus gemaakt, dan zoekt de Groene School onderwijsmogelijkheden. Daarvoor wordt er samengewerkt met diverse andere onderwijsinstellingen, waar leerlingen van de Groene School wekelijks een aantal lessen kunnen gaan volgen.

Op deze manier kunnen alle leerlingen een individuele leerroute vinden. Zo krijgt een leerling les in het Hebreeuws, omdat ze over enige tijd naar Israël wil; anderen volgen las- of typelessen. Zo wordt het onderwijs aangepast aan de leerlingen en niet de leerlingen aan het onderwijs.

Direkteur Herrman tot slot: 'Kijk, op dit moment telt het gewone onderwijs erg veel afvallers. Kinderen lopen erin dood alleen al omdat er een taalbarrière is. Ons onderwijs is heel verbaal ingesteld. Voor die uitvallers is er geen ander alternatief dan te gaan werken. Waarom moeten die mensen, hun ouders waren al het haasje, altijd maar het haasje blijven? Het onderwijs moet zich aanpassen aan deze groep en niet omgekeerd. Wij willen het zo opzetten dat ons onderwijs emanciperend gaat werken. In feite bedrijven we een stukje positieve diskriminatie'.

Uit een rapport van de Groene School aan de minister: 'Gelijke kansen voor alle jongeren wordt wel met de mond beleden, maar in de praktijk niet waar gemaakt. Een groot aantal jongeren uit lagere, niet-intellektuele milieus worden zoals hun ouders zijn: niet-intellektuelen met lage inkomens. Zij verlaten zo spoedig mogelijk de school en vinden een plaats in het bedrijfsleven als ongeschoolde, goedkope arbeidskrachten. De school selekteert in plaats van te amanciperen'.

4 HOE HEETTE DE STAD NEW YORK VROEGER?

De Groene School streeft op zijn manier naar verwezenlijking van het participatie-onderwijs; vormingsinstituten doen van de andere kant hun best iets aan de situatie van de werkende jongeren te doen. De samenwerking met de streekscholen moet tot stand komen, wat met nogal wat moeilijkheden gepaard gaat: verschillende belangen van vormingswerkers en technische leraren, twee besturen die moeten fuseren. Maar belangrijker dan het geruzie op hoger niveau lijkt me het werk met de jongeren zelf. Laten we daarom eens gaan kijken in het vormingscentrum voor werkende jongeren Het Noorderlicht in Amsterdam.

Het vormingscentrum start 's morgens om 8.30 en eindigt 's middags om 16.15. Tussen de middag is er een pauze van 12.30 tot 13.15. Verder zijn er 's ochtends en 's middags nog koffiestops van een kwartier. De rest is vormingstijd, vier lessen per dag; dat betekent dus voor een 15-jarige, die twee dagen in de week aanwezig is, acht uur per

week. Die acht uur worden besteed aan:

2 lessen vormingsprogramma

2 lessen beroepsoriëntatie

1 les cursus die 1 of 2 jaar duurt (lange leervakken)

1 les cursus die 4 weken duurt (korte leervakken)

1 les keuzevak

1 les sport

Een van de aardigste delen uit het lessenpakket van Het Noorderlicht is de AVO-PNBA-kursus. Dit leervak is vooral voor 15-jarigen bedoeld, die onvoldoende algemeen vormend onderwijs hebben genoten om een bepaalde beroepsopleiding te volgen. De lessen zijn opgezet aan de hand van een PBNA-kursus en worden afgesloten met een algemeen geldig diploma.

Helaas, een PBNA-kursus bleek een verre van ideaal om mee te werken. De opbouw van de cursus was onlogisch en gericht op feitenkennis. Daarnaast zijn ze voor volwassenen opgezet, wat ondermeer uit het taalgebruik blijkt. Dus herschrijven en aanpassen aan de jongeren. Wat voorbeeldjes van de herschreven versies van de rekenkursus:

Jaap is 16 jaar. Als Jaap 5 dagen in de week zou werken bij zijn baas, dan zou Jaap f 600,— bruto (vuil) per maand verdienen. Maar van dat vuil gaat veel af; Jaap krijgt heel wat minder in zijn handen.

1 Hoeveel krijgt Jaap netto (schoon) in zijn handen?

Bruto-salaris Jaap: f 600,—

Daar gaat af:

— ziekenfondspremie 5% = f ,

— werkloosheidspremie $\frac{1}{2}$ % = f ,

— arbeidsongeschiktheid 3% = f ,

— voor na je 65e 12% = f ,

— loonbelasting $4\frac{1}{2}$ % = f ,

Er gaat dus totaal af: = f , f ,

Het netto salaris van Jaap: f ,

2 Maar de baas is nog veel meer aan Jaap kwijt. Naast het loon moet de baas ook nog van alles betalen.

Wat is de baas van Jaap kwijt?

— het loon van Jaap = f 600,—

— ziekenfondspremie 5% = f ,

— arbeidsongeschiktheid $5\frac{1}{2}$ % = f ,

— kinderbijslagwet 8% = f ,

— bedrijfsvereniging 14% = f ,

De baas is dus totaal kwijt: = f ,

Door deze sommetjes leren de jongeren het gebruik van procenten. De problemen zijn heel wat beter aan hen aangepast dan de gebruikelijke fietsers die elkaar al of niet ontmoeten op de weg van A naar B. Jammer genoeg heerst er ook op het vormingsinstituut vakkenscheiding, waardoor de problemen uit deze sommetjes (wat betekent

werkeloosheidspremie? wat is bedrijfsvereniging?) niet meteen tijdens de rekenles behandeld worden, maar moeten wachten tot de les beroepsoriëntatie.

Ook de cursus Nederlands is op een succesvolle wijze herschreven. Problemen leveren echter Aardrijkskunde en Geschiedenis op: de lessen geven een aantal willekeurige feiten, die bovendien nog zeer diskutabel zijn (Japanners tijdens de Tweede Wereldoorlog worden beschreven als gemene, kleine gele mannetjes, de Franse Revolutie wordt verschrikkelijk genoemd). Achter elk lesje staan controlevragen, uitsluitend op feitenkennis gericht. Een willekeurig voorbeeld uit het lesje over Amerika:

- Hoe heette de stad New York vroeger? Waardoor werd de naam veranderd?
- Zijn de V.S. dichter bevolkt dan Europa?
- Welk beeld staat voor de haven van New York?

Geen inzicht, geen kritiek, alleen feiten en dan nog feiten waarvan je je kunt afvragen of ze van belang zijn voor een werkende jongere in zijn situatie. Nu kun je de lesjes en de vragen gaan herschrijven, maar dan zit je met het probleem dat ze niet meer aansluiten bij de officiële eksameneisen. De stafleden van Het Noorderlicht hebben bovendien geen tijd voor het herschrijven en mogen van de minister ook geen nieuwe stafleden hiervoor aantrekken. Zij worstelen verder.

Een vraag: het PBNA-diploma is officieel goedgekeurd, zijn er VON-leden die invloed op dit soort beslissingen kunnen uitoefenen? Schoolonderzoeken en HAVO-eksamens worden met de regelmaat van een klok bekritiseerd; dit soort minstens even belangrijke eksamens wordt vergeten. En een misschien zeer gewaagde suggestie: zou er een alternatieve algemene ontwikkelingscursus met officieel goedgekeurde diplomaas ontworpen kunnen worden (door de VON?) om het monopolie van het PBNA te doorbreken?

5 VER VAN MIJN BED OF JUIST UIT BED GEGOOID

Ik geef geen les aan werkende jongeren, wat heb ik er dan mee te maken? Laten we eens kijken. Wat hebben werkende jongeren voor onderwijs gevolgd?

alleen lager onderwijs	20%
lager beroepsonderwijs	20%
enkele jaren MAVO e.d.	30%
voltooide MAVO e.d.	30%

Het grootste deel van de werkende jongeren (en de toekomstige volgers van het participatie-onderwijs) bestaat dus uit afvallers van de basisschool en de MAVO. Afvallers waardoor? kun je je nu afvragen. Kunnen zij het niet of kunnen wij hen geen les geven? Een feit lijkt het dat het onderwijs in de basisschool (als de meeste andere soorten onderwijs) op het gemiddelde (op onze wijze vastgesteld volgens onze normen) van de groep is gericht, waardoor de leerlingen die onder het gemiddelde zitten uit de boot vallen. En aan hen mag best eens wat meer aandacht besteed worden, ook tijdens de opleiding aan de pedagogische academie.

Een frapant voorbeeld van dat veronachtzamen van een belangrijk deel van onze bevolking vinden we aan de nieuwe lerarenopleidingen. Deze leiden op voor een tweede-graads bevoegdheid, wat betekent dat afgestudeerden in het LBO, de nieuwe middel-school en de onderbouw van het bestaande middelbaar onderwijs terechtkomen. Do-

centen aan de lerarenopleidingen weten echter weinig van het LBO af en lopen er tijdens stages van hun studenten even wereldvreemd en verdwaasd bij als hun studenten.

De studenten aan de lerarenopleidingen zijn merendeels ex-HAVO leerlingen, die juist liever niet in het LBO willen gaan werken. Zij willen liever aan een HAVO werken en trachten dus door te gaan naar een eerste-graads diploma. Wie komen er in het LBO te werken? Gesjeesde eerste-graders, mensen die het niet gehaald hebben, afvallers die les aan afvallers gaan geven. De lerarenopleidingen zouden de interesse in het lesgeven aan het LBO moeten stimuleren of althans er de nodige aandacht aan besteden.

6 NU DOEN WE ALLEMAAL INEENS MEE

Participatie-onderwijs is een nieuw te vormen onderwijssysteem voor wat nu de werkende jongeren genoemd wordt. Als het systeem slaagt, is het de bedoeling dat hetzelfde systeem ook bij andere vormen van onderwijs ingevoerd wordt. Dat betekent dat er in allerlei vormen van onderwijs een schoolkomponent en een maatschappijkomponent ontwikkeld wordt, dat het onderwijs niet meer in naam voor de maatschappij opleidt, maar daadwerkelijk iets met die maatschappij te maken krijgt. Leerlingen van een HAVO zullen de fabriek ingaan om daar het werk te leren kennen en gaan hun ervaringen tijdens de lessen op school verder uitdiepen.

Bij sommige schooltypen vinden we nu al vormen van participatie-onderwijs: een Sociale Akademie, een Pedagogische Akademie, in het algemeen een deel van de beroepsopleidingen. Een deel van de onderwijstijd van deze opleidingen is besteed aan stages, die je met de maatschappijkomponent van het participatie-onderwijs kunt vergelijken. Een vraag is nog wel in hoeverre deze opleidingen nu de relatie tussen school- en maatschappijkomponent verwezenlijkt hebben. In minstens een aantal gevallen is de stage een verplicht nummer, dat weinig wordt voorbereid en nabesproken tijdens de lessen.

Participatie-onderwijs als algemeen onderwijsprincipe: het zal nog wel wat jaartjes op zich laten wachten. In het middelbaar onderwijs zitten we nog tegen de mammoet, de verlengde brugperiode en de middenschool aan te hikken; gepraat over vakkenintegratie en de leerling in de maatschappij valt nog wat zwaarder. En de leerling in welke maatschappij: een socialistische of een kapitalistische? Oei, daar komt de politiek om de hoek kijken, dat vieze woord in ons onderwijs.